

BOGUMIŁA BARTKOWIAK
Muzeum Archidiecezjalne w Poznaniu

Mosiężne misy norymberskie w zbiorach Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu

Nuremberg Brass Bowls in the Collection of the Archdiocesan Museum in Poznań

CZĘŚĆ OGÓLNA¹

Misy jako naczynia metalowe znane były od starożytności. Mimo tak zamierzonej tradycji dopiero w średniowieczu sztuka islamu, zdobiąc mosiężne misy wyszukаныmi motywami dekoracyjnymi, nadała im samoistny wyraz artystyczny.

W sztuce europejskiej wyróżnia się dwie grupy bogato zdobionych mis metalowych. Starszą, datowaną na XII-XIII w., zwaną hanzeatycką, i młodszą, z przełomu gotyku i renesansu, zwaną najczęściej norymberską.

I. NORYMBERGA GŁÓWNYM OŚRODKIEM PRODUKCJI MIS

Produkcją mosiężnych mis trudniły się ośrodki w różnych krajach. W Niemczech wybijacze mis pojawili się na przełomie XIII-XIV w., a pod koniec XV w. i w pierwszej połowie XVI stulecia rzemiosło wybijania mis rozwinęło się w Norymberdze. Szybko osiągnęło wysoki poziom, co sprawiło, że Norymberga stała się głównym ośrodkiem produkcji mis mosiężnych na długie lata.

Najstarsze źródło potwierdzające występowanie w Norymberdze zawodu „wybijacza mis” pochodzi z 1365 r. W 1493 r. Rada Miejska Norymbergi nadała wybijaczom mis statut cechowy. By zostać zaprzysiężonym mistrzem, należało przedstawić kompetentnym władzom trzy majstersztyki: misę, miednicę i czarę, potwierdzając pod przysięgą samodzielne ich wykonanie. Wybijanie mis stało się

¹ Część ogólna niniejszego artykułu opracowana została na podstawie publikacji J. Kuczyńskiej, *Mosiężne misy niemieckie między gotykiem a renesansem*, Lublin 2000, s. 255.

rzemiosłem zamkniętym, dostępnym wyłącznie dla norymberskich mieszczan. Czeladników objęto zakazem opuszczania Norymbergi i zobowiązywano pracować w niej po ukończeniu nauki. Przepisy te, przestrzegane do 1618 r., zniknęły wraz z chyleniem się ku upadkowi rzemiosła wybijania mis.

Warsztaty dbały zarówno o wysoki poziom techniczny, jak i estetyczny swoich wyrobów. Dobór dekoracji dowodzi staranności pracy rzemieślników. Nie spotyka się bowiem pomieszenia tematów dekoracji na jednym naczyniu, co łatwo mogłoby się przytrafić przy znacznej liczbie matryc mało się różniących wielkością i kształtem.

Misy produkowane były masowo. Wynikało to niewątpliwie z dużego zapotrzebowania na te naczynia o wielorakim zastosowaniu, jakości wykonania, walorów artystycznych oraz prawdopodobnie, niewygórowanej ceny.

Norymberski handel zaczął wkraczać na zagraniczne rynki już XIV w. Jednym z państw objętych dystrybucją mosiężnych mis była Polska. Nawiązanie bezpośrednich kontaktów handlowych między Polską a Norymbergą przypada na okres panowania Kazimierza Wielkiego. Wówczas, mocą przywileju z 1365 r., zapewniono przybyszom z Norymbergi bezpieczeństwo handlu. Najbardziej ożywione kontakty handlowe łączyły Norymbergę z Krakowem i Poznaniem. Ponadto mosiężne misy docierały wszędzie tam, gdzie mógł dojść lub dojechać handlujący nimi kupiec.

II. FUNKCJA MIS

*Dla wielkich panów są i dla balwierzy
Także do biednych wiele mis należy.*

Hans Sachs

Misy nie należały do naczyń luksusowych, posiadali je zarówno możni, jak i biedni. Ich funkcje w domu były różnorodne. Część z nich traktowano jako dekoracje izb mieszkalnych. Ustawiano je na listwach biegnących pod powałą i na specjalnych półkach zwanych „miśniakami”. Misy zdobiły także szafy, skrzynie i kredensy. U bogatszych mieszczan często służyły celom praktycznym. Nabywcami mosiężnych mis dekorowanych, jak wynika ze słów Hansa Sachsa, byli również balwierze. Do jakich celów misy mogły służyć balwierzom? Otóż przydawały się do upuszczania krwi, a przede wszystkim do wywieszania ich nad drzwiami zakładu. W tym wypadku mosiężne misy były znakiem rozpoznawczym zawodu. Natomiast misy z przedstawieniami religijnymi oprócz dekoracji służyły także kultowi.

Chociaż Hans Sachs nie wspomina w swoim wierszu o nabywcach z kręgu duchowieństwa, nie można wykluczyć i takiej możliwości, tym bardziej, że w literaturze – aż do chwili obecnej – często określa się te misy jako chrzcielne

lub ofiarne. Funkcja chrzcielna mis rozpowszechniła się prawdopodobnie dopiero w XVII w., kiedy to osoby, najczęściej prywatne, ofiarowywały je kościołom jako naczynia wychodzące z mody. Czasem dodawano wówczas inskrypcje informujące o dacie przekazania i o osobie ofiarodawcy.

Z przekazów pisanych, takich jak spisy czy inwentarze, można wyciągnąć wnioski, że w kościele pełniły i nadal pełnią różne drugorzędne i wtórne funkcje. Przeznaczano je między innymi na popiół w srode popielcową lub na ziemię, którą kapłan posypywał trumnę. Służyły także do obmyć liturgicznych i zbierania jałmużny.

III. TECHNIKA WYKONYWANIA MIS

Dzisiejsza wiedza na temat sposobu wytwarzania mis i szeregu szczegółów technologicznych ma charakter hipotetyczny. Wśród wielu niewiadomych znajduje się sposób uzyskiwania mosiężnej blachy. Przypuszcza się, że wybijacz mis zaopatrywał się w gotową blachę i dopiero dalsza jej obróbka odbywała się na zimno lub na gorąco bezpośrednio w warsztacie. Rozgrzanie blachy umożliwiało nadanie jej żądanego kształtu, zwłaszcza głębokości. Po uformowaniu misy przystępowano do prac nad dekoracją. Do tego celu służyły gotowe matryce, odlwane początkowo z brązu, później ze stali. Ich wykonawcą nie był wybijacz mis, lecz wytwórca matryc, który przy tworzeniu dekoracji posługiwał się rysunkami dostarczonymi przez artystów.

Najmniejsze elementy dekoracji wydobywano, stosując punce, przy czym motywy na kołnierzach mis wybijano od strony wierzchniej. Egzemplarze pozbawione dekoracji należą do wyjątków. Najpopularniejszym i powszechnie stosowanym puncowanym motywem były: listki występujące w wielu wariantach, odmiany pięciopłatkowych rozetek, równoramienne krzyżyki i gwiazdki.

IV. DEKORACJA MIS

1. Kształt

Urozmaicenie kształtów mis wynikało z różnych proporcji między wymiarami den, ścianek i kołnierzy. Mimo dużej w tym względzie dowolności można zaobserwować stosowanie pewnych reguł.

Do najstarszych kształtów należą misy małe, o średnicy około 18-28 cm. Bywają najczęściej głębokie. Dna łagodnym zaokrągleniem przechodzą w ścianki, a kołnierze są przeważnie wąskie. Wykonywano też misy trochę większe, płytsze i z nieco szerszymi kołnierzami. Obie formy przeszły do XVI w.

Od początku wieku XVI pojawiają się misy duże. Większość ma średnicę sięgającą 40 cm, ale zdarzają się również misy dochodzące do 60 cm. Duże misy bywają najczęściej płytkie. Mają dna wyraźnie odgraniczone, przechodzące ostrym załamaniem w niezbyt wysokie ścianki, a sporej szerokości kołnierze płaskie, wklęsłe lub nieznacznie wypukłe mają krawędzie wywinięte na drucie. Natomiast wielkie i głębokie misy należą do wyjątków.

Dla ozdabiania dna mis zostały opracowane motywy dekoracyjne przeniesione na specjalnie w tym celu przygotowane matryce. Zasób motywów dekoracyjnych odznacza się wyjątkowym bogactwem. Składają się nań motywy roślinne, zwierzęce, fantastyczne, pojedyncze figuralne lub zbiorowe tworzące wątki narracyjne, zarówno religijne, jak i świeckie.

Motywy dekoracyjne były inspirowane przykładami z różnych dziedzin sztuki. Najchętniej czerpano wzory z grafiki. Nierzadko dostrzec można wpływy malarstwa tablicowego, miniaturowego, a nawet rzeźby. Naśladownictwo sprawowało się do zapożyczeń kompozycji przedstawienia bądź poszczególnych jego składników. Wszystko to świadczy o swobodzie twórczej i dużej inwencji projektantów podnoszącej w rezultacie rangę artystyczną mis.

Wśród mnogości motywów i dekoracyjnych przedstawień zauważyć można, że trzy z nich dominowały tak liczebnością, jak i długością czasu stosowania. Były to: grzech pierworodny, zwiastowanie i wirująca rozeta.

Grzech pierworodny znany był w sześciu wariantach i odbijany w latach 1487-1550. Zwiastowanie ukazało się w dwóch wariantach. Wyjątkowa popularność tej sceny wpłynęła niewątpliwie na zróżnicowanie dodatkowych dekoracji, od mało rozbudowanych, przeznaczonych dla mniej majątnych odbiorców, po znacznie wzbogacone, których docelowymi odbiorcami byli ludzie zamożni. Wirująca rozeta, na wypukłym do wnętrza dnie, stosowana była przez cały okres ewolucji dekoracji, a pod koniec produkcji mis niepodzielnie na nich królowała.

2. Inskrypcje

W ostatnim trzydziestoleciu XV w. na misach pojawiły się inskrypcje. Od około 1500 r. stały się one niezbędnym składnikiem opracowania dna misy.

Można przypuszczać, że wpływ na ukształtowanie się inskrypcji wywarła dekoracyjność pisma kufickiego poznanego w Europie w okresie wypraw krzyżowych dzięki przywożonym wówczas tkaninom, szablom i innym wyrobom zdobionym między innymi inskrypcjami. Nie można więc wykluczyć, że ozdobne pismo inspirowało niektórych artystów-rzemieślników przy opracowywaniu dekoracji.

Zdaniem niektórych badaczy, trudne do zrozumienia, wręcz tajemnicze, inskrypcje na misach są skrótem dłuższej treści, spowodowanym brakiem miejsca na pełne rozpisanie. Zdaniem innych, pełniły one tylko funkcje ornamentalne.

Układy inskrypcji na misach nasuwają przypuszczenia, że wykonawcom zależało głównie na wzmożeniu popytu, jakim się niewątpliwie cieszyły bogaciej zdobione egzemplarze.

W inskrypcjach stosowano rozdzielniki. Początkowo posługiwano się formą rozetki, później rozdzielniki były skromniejsze, w formie esowatej bądź dwukropka. Czasem w ogóle ich nie wprowadzano.

V. PODSUMOWANIE

Ogromna liczba zachowanych mis poświadcza masowość produkcji odzwierciedlającą poziom zapotrzebowania. Niewątpliwie popularność zawdzięczały misy tak wszechstronności zastosowania, jak i przystępnej cenie. W rezultacie trafiały do szerokich kręgów odbiorców, zwłaszcza mieszczan i kleru.

Okres świetności wybijania mis uległ dość raptownemu załamaniu około 1540 r. Spadek aktywności produkcyjnej i poziomu norymberskich wyrobów następuje w okresie pogarszającej się sytuacji miasta. Norymberga przestaje odgrywać znaczącą rolę polityczną, kiedy od 1543 r. nie jest już miejscem sejmów zagwarantowanych w 1222 r. Złotą Bullą. Równocześnie narastają niekorzystne zmiany osłabiające gospodarczo-handlowy potencjał miasta.

Po 1550 r. zaprzestano wykonywać matryce, a w 1618 r. nikt już, według źródeł, nie chciał się uczyć zawodu wybijacza mis.

Sądząc na podstawie zachowanych egzemplarzy, w Polsce mosiężne misy cieszyły się dużym powodzeniem. Najchętniej zaopatrywano się w okazy ze sceną zwiastowania. Sporo z nich ma bogatą dekorację zarówno na dnie, jak i na kołnierzu. Być może świadczy to o wyrobionych gustach nabywców, a na pewno o ich zamożności, ponieważ cenę mis kształtował niewątpliwie stopień rozbudowanej dekoracji.

CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA

I. HISTORIA ZBIORU MIS W MUZEUM ARCHIDIECEZJALNYM

W polskich zbiorach muzealnych zarejestrowanych jest 212 mis mosiężnych z dekoracją wykonaną za pomocą matryc. W zasobach Muzeum Archidiecezjalnego jest ich obecnie 13. Niektóre z nich prawdopodobnie należały od początku do zbiorów muzeum założonego przez arcybiskupa gnieźnieńsko-poznańskiego Floriana Stablewskiego w 1898 r. Ile? Nie wiadomo. Na stan posiadania mis nieco światła rzuca artykuł pt. *Ein Unbekanntes Posener Museum* autorstwa radcy miejskiego

Arthura Kronthala, zamieszczony w styczniowym numerze pisma „Aus dem Posener Lande” z 1911 r.² Wprawdzie autor w tekście nic nie wspomina o misach, ale widniejąca tam fotografia wnętrza muzeum pokazuje, że wśród wielu przedmiotów znajdują się i one. Nie mamy jednak wiedzy, czy w roku 1911 w muzealnych zbiorach było wiele mis, gdyż nie zachowały się żadne inwentarze z tych czasów.

Pierwsze udokumentowane wzmianki o mosiężnych naczyniach odnajdujemy w inwentarzu z około 1920 r. oraz w *Spisie przedmiotów przywiezionych na Zamek w Poznaniu z Muzeum Archidiecezjalnego w 1923 r.*³ Umieszczono w nich siedem mis. W inwentarzu pod numerami 1/6, 1/7, 1/8, 2/15, 2/19, 4/9, 4/10 a w *Spisie...* pod liczbą porządkową 168-174. W inwentarzu wykonawca spisu zanotował przy każdej misie informację o scenie przedstawionej na jej dnie, podał średnicę i nieco szczegółów o ich stanie zachowania, natomiast nie zrobił tego w *Spisie...*, co mocno utrudnia ich identyfikację i nie daje pewności, czy to są te same misy, czy może jakieś inne.

Inwentarz z ok. 1920 r.		
Nr inw.	Średnica	Opis obiektu
1/6	Ø 42 cm	Zwiastowanie, napis gotycki
1/7	Ø 34 cm	Adam i Ewa, ciemna
1/8	Ø 37,5 cm	Zwiastowanie, napis gotycki, niewyraźny
2/15		Adam i Ewa
2/19	Ø 34 cm	w tle kuty ornament pęcherzyków, napis gotycki
4/9	Ø 24 cm	Adam i Ewa, z uchem, ciemna
4/10	Ø 41 cm	misa j.w. z gotyckim napisem

Spis przedmiotów przywiezionych na Zamek w Poznaniu z Muzeum Archidiecezjalnego w 1923 r.	
Lp.	Opis obiektu
168	Misa ze Zwiastowaniem
169	Misa z Adamem i Ewą
170	Misa z różą i napisem
171	Misa z Adamem i Ewą z Wrześni
172	Misa ze Zwiastowaniem z Łubowa
173	Misa z Adamem i Ewą
174	Misa cynowa

² A. Kronthal, *Ein Unbekanntes Posener Museum*, „Aus dem Posener Lande” 6 (1911), Heft 1.

³ Stare inwentarze muzealne, *Spis zabytków przekazanych na wystawę do Zamku Poznańskiego w 1923 r.*, Archiwum Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu.

Kolejny inwentarz muzealny powstał w 1935 r. W tej księdze odnotowano osiem mis⁴. Sześć wyszczególnionych w inwentarzu z około 1920 r. to z całą pewnością te same misy, natomiast jeden numer budzi wątpliwość. Do 1935 r. kolekcja powiększyła się o jeden egzemplarz, któremu nadano numer 441.

Po zawierusze wojennej, podczas której część zbiorów przepadła, i po 19 latach działania pod zarządem Archiwum Archidiecezjalnego, w 1964 r. rozdzielono Muzeum z Archiwum i przystąpiono do stworzenia nowych inwentarzy. Te inwentarze funkcjonują do dziś.

W księdze inwentarzowej nr 1 w dniu 19 sierpnia 1965 r. wpisano osiem mis pod następującymi numerami: 284, 285, 286, 288, 302, 303, 304 i 305. Siedem z nich figuruje w poprzednim inwentarzu (stwierdzono brak jednej) oraz dodano jedną, która przybyła w 1938 r. ze Śremu.

Inwentarz z 1935 r. (w nawiasach podano inf. zaczerpnięte z brudnopisu tegoż inwentarza)			
Nr inw.	Średnica i głębokość	Opis obiektu	Nowy nr
74	Ø 41 cm, gł. 3 cm	Adam i Ewa, 1487 r.	303
75	Ø 47 cm, gł. 8,5 cm	wg modelu z 1487 r. (scena rajska)	286
78	Ø 38 cm, gł. 6 cm	scena Zwiastowania, ok. 1500 r. (brzegi reperowane)	285
79	Ø 42 cm, gł. 7 cm	Zwiastowanie ok. 1500 r.	284
80	Ø 24 cm, gł. 5,3 cm	Adam i Ewa (z uchwytem do zawieszenia)	305
81	Ø 34 cm, gł. 3 cm	Kain i Abel, XVII w. (brzegi ornament winogrona, dno – scena Kaina i Abla, część brzegu reperowana zwykłą blachą, dopisane – z kościoła Św. Trójcy w Gnieźnie [Kohte, IV, 122])	304
82	Ø 34,5 cm, gł. 9 cm	kon. XV w., dopisek – brak (o małych brzegach, na dnie ornament pęcherzykowy z różą pośrodku, dookoła napis gotycki, w kilku miejscach nacięta)	brak
441	Ø 62,5 cm, dno 36,5 cm	na dnie Zwiastowanie, wokoło jelenie, góra łanie, 15/16 w., Śnieciska (1487 r. na banderze, rondo w górnej części odstające od dna)	288

⁴ Spis obiektów zakupionych we Frankfurcie nad Menem przez założyciela muzeum z kolekcji Münzenbergera z dnia 21 V 1935 r. Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu. *Księga inwentarzowa z 1935 r.*, Archiwum Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu. Zob. *Inwentarz z około 1920 r.* (maszynopis). Archiwum Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu.

W latach 1971-2002 muzealną kolekcję wzbogaciło pięć nowych eksponatów. Zapisane zostały w kolejnych księgach:

- Księga inwentarzowa nr 2 – nr 1563 (17 III 1971)
- Księga inwentarzowa nr 7 – nr 5571 (30 VII 1987)
- Księga inwentarzowa nr 8 – nr 6257 (9 VII 2001)
- Księga inwentarzowa nr 11 – nr 8195 (10 VII 2001)
- Księga inwentarzowa nr 12 – nr 8229 (22 I 2002)⁵.

Obecnie 10 mis spośród 13 znajduje się na ekspozycji, wzbogacając sztukę gotycką, trzy misy przechowywane są w magazynie.

II. KATALOG MIS

Misa nr 284

W zbiorach muzeum była już w 1920 r., co wynika z inwentarza, miała wtedy numer 1/6. W spisie z 1935 r. – 79, a od 1965 r. figuruje z numerem 284. Być może pochodzi z kościoła parafialnego w Łubowie⁶.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 42 cm, głębokość 6 cm, szerokość kołnierza 2,5 cm, z końca XV w. Dno misy przechodzi ostrym za-łamanem w ściankę boczną. Na

środku dna scena zwiastowania otoczona półwałkiem i dwoma inskrypcjami. Pismo obu inskrypcji: ozdobna tekstura epigraficzna z elementami ornamentyki geometrycznej. Inskrypcje oddzielone są od siebie również półwałkiem. Na kołnierzu umieszczono drobne elementy z krzyżujących się lili.

Eksponowana

⁵ *Księga inwentarzowa* nr 1 1965 r., *Księga inwentarzowa* nr 7 1987 r., *Księga inwentarzowa* nr 8 1989 r., *Księga inwentarzowa* nr 11 2001 r., *Księga inwentarzowa* nr 12 2002 r.

⁶ Łubowo – kościół parafialny pw. Świętego Mikołaja. Parafia wzmiankowana w 1407 r. Obecny kościół wzniesiony około 1660 r. staraniem sufragana kijowskiego i kanonika gnieźnieńskiego Stanisława Dzianota, konsekrowany około 1680 r.

Misa nr 285

Misa należy do najstarszych muzealnych obiektów. W inwentarzu z około 1920 r. znajduje się pod nr 1/8. Potwierdzono jej istnienie, umieszczając w 1935 r. w inwentarzu pod numerem 78, od 1965 r. – 285.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 38 cm, głębokość 5 cm, szerokość kołnierza 2 cm. Pochodzi z końca XV w. Dno misy przechodzi ostrym załamaniem w ściankę boczną. Na środku dna scena zwiastowania otoczona ramą wypełnioną mało czytelną inskrypcją, zamkniętą półwałkiem. Na kołnierzu motyw listków, brzegi kołnierza reperowane.

Nieeksponowana

Misa nr 286

Misa należy do najstarszych eksponatów muzeum. Pochodzi z Wrześni. W spisie z roku 1920 otrzymała numer 2/15, w 1935 r. – 75, a w 1965 r. – 286.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 47 cm, głębokość 8 cm, szerokość kołnierza 2,7 cm, wykonana w pierwszej połowie XVI w. Dno misy przechodzi lekkim zaokrągleniem, podkreślonym puklowaniem, w ściankę boczną. Na środku dna scena grzechu pierworodnego. Obok głowy Adama, w banderoli data 1487. Przedstawienie otacza rama utworzona z plecionki: rozet, liści, palmet, zamknięta półwałkiem. Za ramą znajduje się powtórzona pięć razy inskrypcja: MARIA HILF IHSXPS NNG (?). Pismo inskrypcji – kapituła protorenesansowa typu rzymskiego. Za inskrypcją listki. Na kołnierzu trójliście.

Eksponowana

Misa nr 288

Misa pojawiła się po raz pierwszy w muzealnym spisie w roku 1935, miała numer 441, w 1965 r. nadano jej nowy – 288. Pochodzi z kościoła parafialnego w Śnieciskach⁷.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 62 cm, głębokość 6,5 cm, szerokość kołnierza 10 cm, wykonana na przełomie XV i XVI w. Dno misy przechodzi ostrym załamaniem w ściankę boczną. Na środku dna scena zwiastowania oto-

czona półwałkiem, za którym znajdują się sześciokrotnie odbite, ułożone promieniście sceny polowania: pędzącego jelenia z biegnącym obok psem oddziela dąb z dużym liściem i żółdziem oraz motyw przypominający skałę, głazy. Na kołnierzu analogiczne sceny polowania odbite 11 razy. Misę dodatkowo dekorują: na dnie listki ujmujące półwałek wokół sceny, listki przy brzegu kołnierza podkreślonego półwałkiem, a przy wewnętrznej krawędzi drobne motywy lilijek.

Ekspozowana

Misa nr 302

Misa należy do zbiorów muzeum od października 1938 r. Potwierdza to wpis do zeszytu korespondencji. Pod datą 29 kwietnia 1939 r. znajduje się informacja o tym, że ks. Stanisławowi Michalskiemu dostarczono rewers depozytu na przekazaną 31 października 1938 r. misę gotycką⁸. Po raz pierwszy umieszczono ją

⁷ Śnieciska – kościół parafialny pw. św. Marcina. Parafia wzmiankowana w roku 1416. Do 1796 r. stanowiła własność kapituły gnieźnieńskiej. Obecny kościół wzniesiono w roku 1767 staraniem księdza Franciszka Brzezińskiego. Na podstawie *Katalogu zabytków sztuki Polsce*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1964, t. V, z. 24.

⁸ Zeszyt korespondencji Muzeum Archidiecezjalnego z roku 1939, Archiwum Muzeum Archidiecezjalnego w Poznaniu.

w spisie w 1965 r. nadając jej numer 302. Pochodzi ze Śremu, z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP⁹.

Misa mosiężna, kuta, sztancowana, puncowana, średnica 44 cm, głębokość 6 cm, szerokość kołnierza 2 cm. Wykonana została pod koniec XV w. Dno misy przechodzi ostrym załamaniem w ściankę boczną. Na środku dna scena zwiastowania otoczona półwałkiem, za którym znajdują się dwa rzędy inskrypcji, oddzielonych od siebie również półwałkiem. Pismo inskrypcji wewnętrznej – ozdobna tekstura epigraficzna z ornamentyką geometryczną. W inskrypcji zewnętrznej powtórzono pięć i pół raza: GHSEAL REKOR DEN – kapituła protorenesansowa typu wschodniego. Pozostałą powierzchnię dna zdobią odcinki łuków zakończone trójliściami i krzyżyki. Na kołnierzu jest jeden rząd gwiazdek. Na ścianie bocznej wyryto w 1680 r. znak cechu czerwonoskórników i litery SKB.

Ekspozowana

Misa nr 303

Misa należy do najstarszych eksponatów muzeum. W spisie z 1920 r. odnotowano ją pod numerem 4/10, w 1935 r. – 74, a w 1965 r. nadano jej numer 303.

Misa mosiężna, kuta, sztancowana, puncowana, średnica 41 cm, głębokość 3 cm, szerokość kołnierza 5 cm, czas powstania rok 1487. Dno misy przechodzi lekkim zaokrągleniem, podkreślonym puklowaniem, w ściankę boczną. Kołnierz z wywiniętym na drucie brzegiem. Na środku dna scena grzechu pierworodnego. Otacza ją rama wypełniona inskrypcją, zamknięta półwałkiem. Pismo inskrypcji – ozdobna tekstura epigraficzna. Za inskrypcją listki. Na kołnierzu rozetki i łuki zamknięte trójliściami.

Nieekspozowana

⁹ Śrem – kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, budowa rozpoczęta po roku 1392, ukończona pod koniec XV w. Na podstawie *Katalogu zabytków sztuki Polsce*, red. T. Ruszczczyńska, A. Sławska, Warszawa 1961, t. V, z. 25.

Misa nr 304

W spisie pojawiła się w roku 1935. Otrzymała numer 81, w 1965 r. – 304. Pochodzi z Gniezna, z kościoła parafialnego pw. Trójcy Świętej¹⁰.

Misa mosiężna, kuta, sztanconowana, puncowana, średnica 34 cm, głębokość 2,5 cm, szerokość kołnierza 5 cm, czas powstania 1520-1530. Dno misy przechodzi łagodnym załamaniem w niezbyt

wysokie ścianki. Kołnierz z wywiniętym na drucie brzegiem, lekko wklęsły. Na wypukłym dnie, na całej jego powierzchni, przedstawiono Kaina zabijającego Abła. Tłem dla sceny jest roślinność. Brzeg kołnierza od strony wewnętrznej przyozdobiony jest półwałkiem, za którym osiem razy powtarza się motyw gałązki winnej latorośli z kiścią winogrona. Ślady reperacji na kołnierzu.

Ekspozowana

Misa nr 305

Misa należy do najstarszych eksponatów. W spisie z 1920 r. nadano jej numer 4/9, w 1935 r. – 80, a w 1965 r. – 305.

Misa mosiężna, kuta, sztanconowana, puncowana, średnica 24 cm, głębokość 5 cm, szerokość kołnierza za podstawie zachowanego fragmentu 6,5 cm, pochodzi z ostatniego dziesięciolecia XV w. Dno misy przechodzi

ostrym załamaniem w ściankę boczną. Na środku dna scena grzechu pierworodnego otoczona półwałkiem. Postaci Adama i Ewy ukazane w statycznych pozach.

¹⁰ Gniezno – kościół parafialny pw. Trójcy Świętej. Fundowany zapewne w 2. połowie XII w. Obecny wzniesiony około 1420-1430 r. staraniem Mikołaja Grossmana, proboszcza z Waliszewa. Odbudowany po pożarze w 1613 r., konsekrowany w 1632 r. Na podstawie *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1963, t. V, z. 3.

Nad ich głowami – rozpięte w formie baldachimu – banderole z mało czytelnym napisem. Za półwałkiem rząd niesymetrycznych listków. Na kołnierzu wyciśnięte są palmety i rozetki. Około $\frac{4}{5}$ kołnierza zostało wycięte, pozostałą część wyprostowano i wykonano niewielki otwór. Misa prawdopodobnie przerobiona została w ten sposób na kropielnicę.

Nieekspozowana

Misa nr 1563

Misa, jako eksponat, do zbiorów muzealnych wpisana została 17 marca 1971 r. Pochodzi z miejscowości Psarskie, z kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP¹¹.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 34 cm, głębokość 4,5 cm, szerokość kołnierza 2 cm, z przełomu XV i XVI w. Dno misy przechodzi ostrym załamaniem w ściankę boczną. Środek dna wypukły, oddzielony półwałkiem. Za nim siedem kielichów kwiatowych przypominających tulipany, o układzie promienistym, oddzielonych od siebie motywem palmetowym. Całość zamknięta półwałkiem. Pozostałą powierzchnię dna zajmują dwa rzędy inskrypcji oddzielone półwałkiem. Pismo inskrypcji wewnętrznej – ozdobna tekstura epigraficzna z ornamentyką geometryczną, zewnętrznej – kapituła protorenesansowa. Kołnierz przyozdobiony dwoma rzędami motywów – lilijkami i listkami.

Eksponowana

¹¹ Psarskie – kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP. Parafia wzmiankowana w roku 1404. Obecny kościół wzniesiono po roku 1462 z fundacji Zajączkowskich, poświęcono w 1500 r. Na podstawie *Katalogu zabytków sztuki Polsce*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1966, t. V, z. 23.

Misa nr 5571

Misa w zbiorach muzeum figuruje od 30 lipca 1987 r.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 43 cm, głębokość 3,5 cm, szerokość kołnierza 8,5 cm, czas powstania 1520-1530. Dno misy przechodzi łagodnym załamaniem w niezbyt wysokie ścianki. Kołnierz z wywiniętym na drucie brzegiem, lekko wklęsły. Na wy-

pukłym dnie misy, na całej jego powierzchni, przedstawiono na tle bujnej roślinności scenę grzechu pierworodnego, prawdopodobnie wykonaną na podstawie miedziorytu Hansa Bahama. Świadczy o tym gest Adama osłaniającego swą nagocę gałązką trzymaną w opuszczonej, prawej ręce. Na kołnierzu takie same elementy roślinne, jakie zdobią dno. Na ich tle znajdują się: nad węzem – jeleń, po jego obu stronach – konie w biegu, a dalej – łanie w ruchu. Brak inskrypcji.

Eksponowana

Misa nr 6257

Misa do zbiorów muzeum wpisana została 9 lipca 2001 r.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 40,5 cm, głębokość 4 cm, szerokość kołnierza 5 cm, powstała w latach 1520-1550. Dno misy przechodzi lekkim zaokrągleniem w ściankę boczną. Kołnierz z wywiniętym na drucie brzegiem. Środek dna wypukły, bez wzoru,

dalej motyw złożony z czterech krzyżowo ustawionych waz, zwężających się w dolnej części, zdobionych pukłami, w górnej – zamkniętych smukłymi liśćmi, wszystko otoczone półwałkiem. Wokół inskrypcja – ozdobna tekstura epigraficzna z elementami ornamentyki geometrycznej. Na kołnierzu odcinki łuków zakończone dwoma rzędami listków.

Eksponowana

Misa nr 8195

W zbiorach muzeum pojawiła się w 2001 r. W Księdze inwentarzowej zapisano ją dnia 10 lipca 2001 r.

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 27 cm, głębokość 7,5 cm, szerokość kołnierza 1,5 cm, czas powstania ostatnie dziesięciolecie XV w. Dno misy przechodzi lekkim zaokrągleniem, podkreślonym puklowaniem, w wysoką ściankę boczną. Całe dno wypełnia jedna scena zwiastowania otoczona półwałkiem, za którym znajduje się rząd symetrycznych listków. Kołnierz zdobią równoramienne krzyżyki.

Eksponowana

Misa nr 8229

Misa została wpisana do księgi inwentarzowej 22 stycznia 2002 r. Przekazana do muzeum przez kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Stęszewie¹².

Misa mosiężna, kuta, sztan-cowana, puncowana, średnica 52 cm, głębokość 5 cm, szerokość kołnierza 7,5 cm, powstała pod koniec XV w. Dno misy przechodzi ostrym załamaniem w ściankę boczną. Na środku dna scena zwiastowania otoczona półwałkiem i dwiema inskrypcjami oddzielonymi od siebie również półwałkiem. Pismo inskrypcji wewnętrznej – ozdobna tekstura epigraficzna z ornamentyką geometryczną, zewnętrznej – kapituła protorenesansowa. Pozostałą część dna zdobią rozetki. Na kołnierzu umieszczone są dwa rzędy różniących się od siebie lilijek.

Eksponowana

¹² Stęszew – kościół parafialny pw. Świętej Trójcy. Parafia wzmiankowana w 1298 i 1385 r. Pierwotny kościół drewniany. Obecny – murowany wzniesiono około 1468 r. z fundacji Mikołaja Stęszewskiego, stolnika poznańskiego. Na podstawie *Katalogu zabytków sztuki Polsce*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Warszawa 1977, t. V, z. 20.

SUMMARY

Bowls as artistic metal vessels were already known in antiquity. But only in the Middle Ages the art of Islam gave them an independent artistic expression. In European art we can distinguish two groups of richly decorated metal bowls. Indication of Nuremberg as the centre of producing such bowls follows from the position of the city in those times – a European centre of artistic handicraft. The brass bowls from Nuremberg reached wherever the merchant trading in them could get on foot or horseback.

They served as interior decorations and rich burghers used them for practical purposes. But they were also sometimes used for collecting alms. They started to be used for sacral purposes, mostly as baptismal bowls, as late as the 17th century.

Among an abundance of motifs and decorative representations three dominated both in terms of frequency and length of time when they were in use. Those were: „The Original Sin”, „The Annunciation” and a whirling rosette. Since 1500 inscriptions became an indispensable element of the bottom and its decoration. The year 1543 marks the beginning of a decline in the production of brass dishes. In 1550 the production of matrices stopped and in 1618 the craft of brass bowl coppersmith became extinct.

Key words

artistic handicraft, Nuremberg, brass bowls, brass bowl coppersmith, decorative motifs, inscriptions on dishes, baptismal bowls, collection of bowls